

Ольга М. Варченко, Іван В. Свиноус, Олена В. Липкань
**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДОВОЛЬСТВО
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

У статті розглянуто теоретичні засади формування споживчого попиту населення на основні види продуктів харчування. Досліджено ключові чинники впливу на рівень споживання. Запропоновано заходи щодо підвищення рівня споживчого попиту населення.

Ключові слова: попит; купівельна спроможність; споживання; продукти харчування.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 23.

Ольга М. Варченко, Іван В. Свиноус, Елена В. Лыпкань
**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СПРОСА
НА ПРОДОВОЛЬСТВИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

В статье рассмотрены теоретические основы формирования потребительского спроса населения на основные виды продуктов питания. Исследованы ключевые факторы влияния на уровень потребления. Предложены меры по повышению уровня потребительского спроса населения.

Ключевые слова: спрос; покупательная способность; потребление; продукты питания.

Olha M. Varchenko¹, Ivan V. Svynous², Olena V. Lypkan³
**FEATURES SHAPING DEMAND FOR FOOD
IN TODAY'S CONDITIONS**

The article considers the theoretical grounds of consumer demand formation by basic types of food products. Key factors influencing the consumption level are explored. Measures increasing the level of consumer demand are suggested.

Keywords: demand; purchasing power; consumption; food products.

Peer-reviewed, approved and placed: 22.08.2016.

Постановка проблеми. Обґрунтування методичного інструментарію дослідження стану продовольчого ринку, що сприятиме не лише виявленню тенденцій до розвитку та вузьких місць, а й встановленню рівня задоволення потреб споживачів, є нині актуальним для науки України. Це зумовлено тим, що на продовольчому ринку функціонує численна кількість товаровиробників продовольства, які зорієнтовані переважно на задоволення власних економічних інтересів, окрім цього, на внутрішній ринок має вплив нестабільність світового ринку продовольства та наслідки фінансової кризи, що виражається в зниженні купівельного попиту населення внаслідок уповільнення росту реальних грошових доходів і високих темпів інфляції. Саме це спричиняє необхідність розвитку методичного забезпечення досліджень продовольчого ринку, спроможного враховувати сучасні умови внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності суб'єктів ринку та особливості споживчого попиту сільського та міського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різнобічні питання споживання та продовольчої безпеки досліджено в працях таких учених, як Г. Астратова [3], М. Кахн [20], Т. Мостенська [8], Е. Рандал [21], М. Соломон [23], Л. Фалк [16] та інші.

¹ Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine.

² Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine.

³ Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine.

Однак у працях науковців не знайшли відображення аспекти оцінювання стану та розвитку продовольчого ринку з урахуванням інтересів споживача, а також питання ступеня задоволення потреб населення, що зумовлює необхідність пошуку нових наукових підходів, що дозволять всебічно та якісно провести дослідження стану та розвитку споживчого попиту.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад формування споживчого попиту на продовольство та визначення факторів, що його визначають для різних груп споживачів у сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Відомо, що основою ринкової економіки щодо формування обсягів та структури випуску продукції є попит, який визначає не тільки кількісні показники діяльності суб'єктів ринку, але й основні параметри їх стратегічного розвитку. Так, зміни попиту в той чи інший бік зумовлюють позитивну або негативну реакцію з боку виробництва: падіння попиту приводить до стагнації, кризи, а збільшення – до підйому, зростання.

Нині на продовольчому ринку країни представлено широкий асортимент різноманітної продукції, але низький рівень купівельної платоспроможності залишається найбільш істотною перепорою для повного задоволення потреб населення в продуктах харчування. За таких умов основною ланкою у формуванні та ефективному функціонуванні продовольчого ринку є розробка інструментів позитивного впливу на сукупний попит домогосподарств. До таких факторів можна віднести підвищення ступеня їхньої економічної свободи, купівельної активності, раціонального використання доходів тощо.

У реальних умовах підвищення попиту завжди є проблематичним, оскільки залежить від виробничих можливостей економіки і, що дуже важливо, рівня добробуту населення. Це є особливо важливим для продовольчого ринку, де попит є основним аргументом для товаровиробників продовольства, хоча за своєю сутністю не є еластичним.

При визначенні стану та прогнозу споживання продовольства, структури ринкового попиту виходять, як правило, із закону Енгеля, який твердить, що з підвищенням доходів населення відбувається зменшення частки витрат на придбання продовольства. При цьому відбувається зміна в раціоні споживання, збільшується частка продуктів харчування, які мають високу якість. Очевидно, що продовольче забезпечення населення країни та її регіонів представляє собою двоєдину задачу: по-перше, досягнення такого рівня споживання продовольчих товарів, які відповідали б науково обґрунтованим медичним нормам, по-друге, досягнення такого рівня споживання продовольства, який є характерним для економічно розвинених країн.

Появу науки про споживання пов'язують із Дж. Енгелем та ін., які ще в 1960 р. описали феномен поведінки споживачів на продовольчому ринку [15]. Теоретичні засади аналізу споживчої поведінки спочатку формувалися в економічній теорії, а після набули розвитку в теорії маркетингу, де було узагальнено сукупність поведінкових чинників.

Водночас, інші автори твердять, що поведінка споживачів виходить за рамки акту придбання, оскільки потребує також оцінювання рівня задоволення придбаним товаром. Окрім цього, через розуміння того, чому споживачі купують ті чи інші товари, ми також намагаємося оцінити, наскільки продук-

ти можуть справляти вплив у широкому соціальному аспекті [23]. Саме ця думка стала відправною точкою розробки методів дослідження поведінки споживачів.

Ми поділяємо думку, що характерними особливостями попиту на продовольство є задоволення первинних потреб споживачів; а виконання соціальної функції та рівень витрат на придбання продуктів харчування характеризують економічні можливості споживача та країни в цілому [18; 20; 21]. Окрім цього, вивчення поведінки споживачів продовольства є непривабливим для більшості систематичних досліджень через труднощі їх проведення, оскільки вимагає знань із соціології, психології, харчування, медицини, психології, психофізики, економіки, маркетингу тощо.

Процес моделювання поведінки споживачів продуктів харчування має включати життєві цінності, вплив соціально-економічних чинників, а також особисту систему харчування людини. Так, життєві цінності споживача характеризуються минулим та нинішнім досвідом харчування, а також особистими думками, відчуттями, стратегіями та діями упродовж життя [13; 14]. Доведено, що формування та розвиток життєвих цінностей у споживанні продовольства відбувається в специфічному ситуативному та історичному контекстах, що робить їх стійкими. Це можна пояснити тим, що формування відношення до харчування відбувається за певних традицій співіснування співтовариства, тобто на мікрорівні. Проте автори дуже обережно висувають цю гіпотезу, оскільки певні чинники в житті людини можуть призвести до змін або посилення сформованої поведінки, в т.ч. щодо вибору моделі харчування [22]. Наприклад, хвороба може виступати як критичний перехід до зміни власної системи харчування [16].

Як свідчить сучасна економічна література, попит характеризується такими основними особливостями: це є величина, зумовлена низкою чинників; формування та зміна попиту мають певні закономірності, які можуть бути виражені кількісно, вони виявляються в результаті проведення комплексного аналізу кількісних та якісних даних. Отже, кількісна та якісна характеристики споживчого попиту зумовлені впливом низки взаємопов'язаних факторів, що разом утворюють складну систему. Крім того, залежно від напряму впливу факторів на попит, деякі автори розрізняють змінні, що впливають на попит з боку виробництва, і чинники, що впливають на попит з боку споживання. Разом з тим, за даними дослідників [2–4; 7; 8], попит визначають такі фактори:

1) зовнішні: кількість товарів, запропонованих споживчим ринком на продаж (обсяги пропозиції); рівень і співвідношення цін на споживчі товари; величина інфляційних очікувань; конкурентоспроможність ринку; культурно-історичні та природно-кліматичні особливості ринку; сегментаційна структура ринку; вплив уряду на умови попиту (державні закупки, регламентація продукції та процесів, система інформування споживачів, розробка стандартів, зарубіжна допомога і політичні зв'язки, інші заходи стимулювання попиту);

2) внутрішні: величина споживчого бюджету (грошові доходи населення); реальні потреби покупців у благах, які можуть бути втіленими (або ні) в конкретних ринкових товарах; кількість незалежних покупців. Варто зазначити,

що специфічною особливістю одних факторів є те, що вони спричиняють зміну як обсягу, так і структури попиту, а інших – те, що вони, не змінюючи обсягів попиту, зумовлюють структурні зміни. Крім того, фактори, які впливають на зміну попиту на певну групу товарів, можуть призвести до зміни попиту на інші товари.

Встановлено, що основною причиною недоспоживання продуктів харчування є відсутність коштів, що спрямовуються на їх придбання. Отже, нині основними факторами соціального аспекту забезпечення продуктами харчування населення є фізична й економічна доступність.

Порівняно з раціональними нормами споживання упродовж 2010–2014 рр. було недоспоживано 35–38% м'яса і м'ясопродуктів, 42–46% молока і молочних продуктів, 42–47% фруктів та ягідної продукції. Проте порівняно з 2010 р., у 2014 р. споживання м'яса і м'ясопродуктів збільшилося на 4%, яєць – на 8, молока – на 8, ягід та винограду, а також картоплі – на 9%. Водночас, знизилася фактичне споживання хлібних продуктів на 2,6%. Рівень споживання хлібних продуктів, картоплі, овочів та яєць у 2014 р. перевищив раціональні норми (табл. 1).

Таблиця 1. Споживання основних видів продуктів харчування в Україні (в розрахунку на одну особу за рік), кг*

Продукти	Раціональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ	Рік				
		2010	2011	2012	2013	2014
М'ясо та м'ясопродукти	83	52,0	51,2	54,4	56,1	54,1
Молоко та молочні продукти	380	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8
Яйця (шт.)	290	290	310	307	309	310
Хлібні продукти	101	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5
Картопля	124	128,9	139,3	140,2	135,4	141,0
Овочі та баштанні продовольчі культури	161	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2
Плоди, ягоди та виноград	90	48,0	52,6	53,3	56,3	52,3

* складено за даними [9].

Значну роль у забезпеченні населення, особливо сільського, продуктами харчування традиційно відіграють особисті господарства. Так, ними у 2014 р. було вироблено 51% спожитої в домогосподарствах картоплі, 29% овочів і баштанних, 27% яєць, 13% фруктів, ягід, горіхів, винограду, по 12% молока і молочних продуктів та м'яса і м'ясопродуктів [5]. У сільських домогосподарствах вироблено від 88% до третини зазначених продуктів, що свідчить про орієнтацію переважної більшості населення на забезпеченість за рахунок особистих господарств [5].

Зазначимо, що у 2014 р. калорійність добового раціону харчування однієї особи становила 3236 ккал, уміст білків у спожитих продуктах становив 90 г, жирів – 146 г, вуглеводів – 398 г, що свідчить про незбалансованість споживання продовольчих продуктів населенням України. Порівняно з 2013 р. кало-

рійність домашнього харчування знизилася на 2%, а вміст вуглеводів, білків та жирів у спожитих продуктах харчування – відповідно, на 1%, 2 і 3% [5].

На рівень споживання основних видів продуктів харчування впливає низка чинників, зокрема, купівельна спроможність населення, що відображається через величину сукупних доходів та частку, яка спрямовується на придбання продуктів харчування, котра зросла у 2014 р. проти 2013 р. на 1,8 в.п. і становить 54% [5].

Встановлено, що у структурі грошових витрат частка, яку домогосподарства витрачали на купівлю продовольчих товарів та оплату харчування поза домом, становила у 2014 р. 54%, у міських домогосподарствах – 55, сільських – 49%. Зазначимо, що показник рівня витрат на продовольство використовується як один з індикаторів, за яким оцінюють рівень продовольчої безпеки країни. Відповідно до українського законодавства, граничний (пороговий) критерій цього показника визначено на рівні 60% [5].

Для порівняння, в країнах ЄС на продовольство домогосподарства спрямовують до 12% від загальних споживчих витрат, а у США – у межах 8–10% [17].

Зазначимо, що на споживання окремих видів продовольства також впливає сезонність виробництва, яка посилюється в умовах зниження купівельної спроможності споживачів (рис. 1).

Зазначимо, що вітчизняними науковцями встановлено прояв сезонності при споживанні м'ясо- та молокопродуктів, що зумовлено не лише періодичністю надходження на ринок, а й релігійним чинником, який має безпосередній вплив на ритмічність споживання [10]. Однак, за даними Державної статистичної служби щодо поквартального споживання основних видів продуктів харчування, суттєвого сезонного коливання протягом 2010–2014 рр. не спостерігається, за винятком картоплі та овочів.

Так, коефіцієнт варіації споживання м'ясо- та молокопродуктів становить 0,3–0,35, що свідчить про рівномірність споживання, незважаючи на сезон. Підтвердженням цих розрахунків є результати опитувань мешканців Київської та Хмельницької областей, проведені колективом авторів в квітні-травні 2013 р. методом прямого опитування. Тільки чверть опитаних (24,5%) планують дотримуватися норм і правил Великого Посту, при цьому з них частка тих, хто має намір тримати Суворий піст протягом семи тижнів, становить лише 2,8%. Ця обставина є доказом відходу від норм і правил, закладених в українських традиціях харчування.

Вважаємо, що такий підхід зумовлений, насамперед, низьким життєвим рівнем населення, що не дає змоги придбати в достатній кількості продуктів-замінників у період постів з метою збалансування раціону харчування, як за калорійністю, так і за вмістом поживних речовин. Очевидно, що за умови спрямування на споживання продовольства близько 55% сукупних витрат домогосподарств питання урізноманітнення харчування є недоречним. Зазначимо, що саме низька купівельна спроможність зумовлює й мінімальне споживання населенням м'ясопродуктів, переважно невисокого гатунку.

За 2010–2014 рр. чітко простежується сезонність споживання картоплі та овочів. Так, коефіцієнт варіації становить близько 0,8, що свідчить про істот-

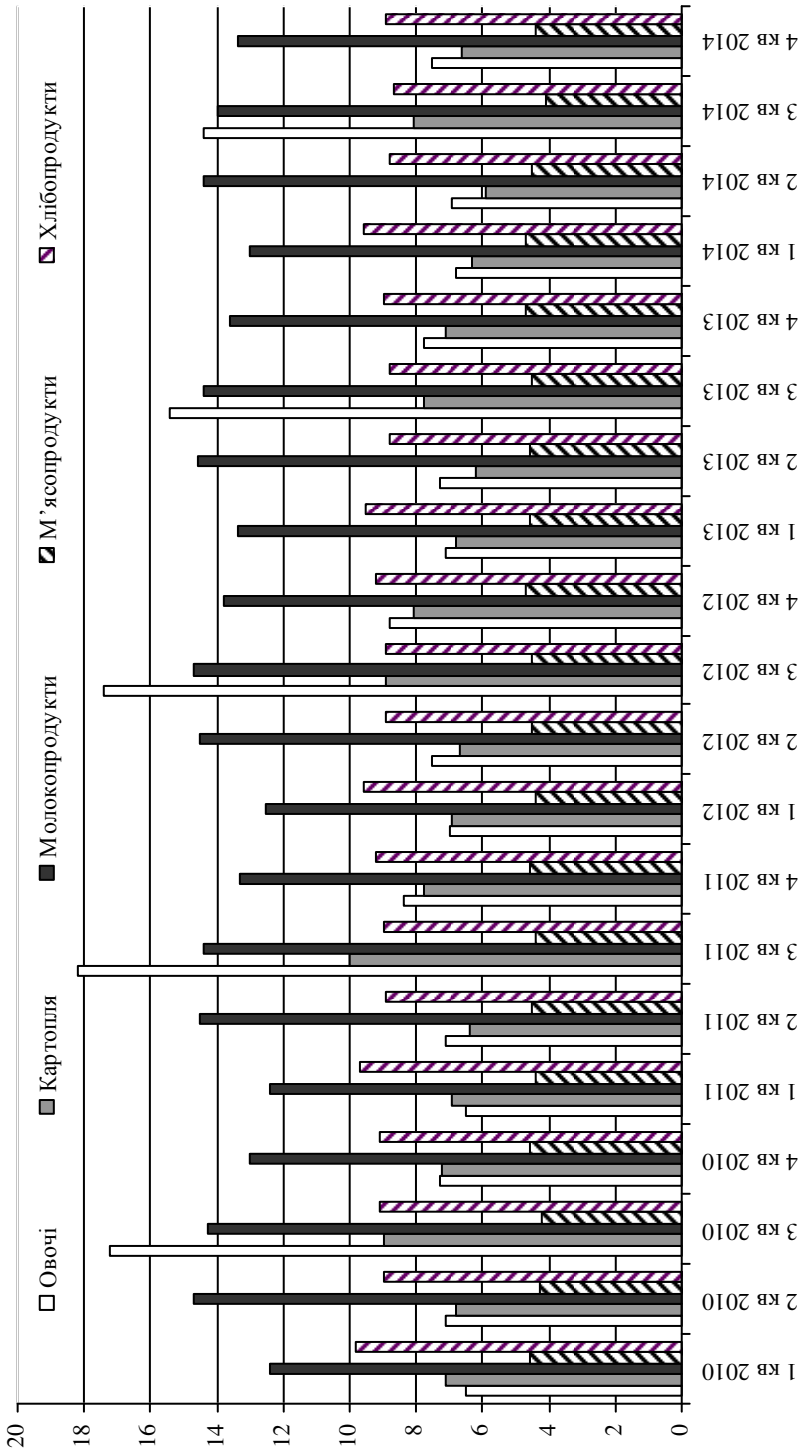

Рис. 1. Споживання основних видів продуктів харчування всіма домогосподарствами, кг/особу в місяць, складено та розраховано за даними [9]

ну відмінність значень споживання зазначених продуктів харчування [5]. Водночас спостерігається підвищення споживання населенням картоплі в 3-му кварталі, що можна пояснити доступністю її для споживача, насамперед, через сезонне зниження цін та надходження продукту з особистих господарств.

Відсутність в домогосподарствах умов для тривалого зберігання є також одним із чинників, який впливає на неритмічність споживання картоплі та свіжих овочів. Суттєвим фактором є і сезонне підвищення цін у торговельній мережі, що зумовлено значними витратами на зберігання в обладнаних овочесховищах та на допродажу підготовку.

Вважаємо, що наявні сезонні коливання мають певний суб'єктивний характер і не відображають існуючих закономірностей у споживанні основних видів продуктів харчування. Зазначимо, що до обсягів спожитих картоплі та овочів включена кількість, що надходить в домогосподарства в процесі сезонного накопичення з метою подальшого споживання упродовж року.

Відсутність суттєвих сезонних коливань свідчить про мінімальний набір продуктів харчування, що споживається протягом року. Орієнтація формування раціону на споживання вуглеводмістких продуктів (хліба і хлібопродуктів, цукру) та рослинних жирів із одночасним скороченням споживання інших продуктів харчування є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економично доступних продуктів.

На основі емпіричних даних нами здійснено розрахунок коефіцієнтів сезонності, які свідчать, що протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до підвищення рівня споживання хлібо- та м'ясопродуктів у першому кварталі та зниження – у 2–4 кварталах [5]. Це зумовлено найбільшою тривалістю святкових та вихідних днів порівняно з іншими кварталами, що призводить до штучного завищення цього показника.

Тенденція до збільшення споживання молокопродуктів у 2–3 кварталах в містах викликана зниженням рівня споживчих цін, а в сільській місцевості – зростанням надходжень з особистих господарств.

Рівномірність споживання продуктів харчування може спостерігатися в домогосподарствах із низьким рівнем доходів, які можуть забезпечити споживання мінімальної кількості видів продуктів та з високими доходами, що можуть забезпечити повноцінне харчування, незважаючи на сезонні коливання цін.

Проте, як свідчать результати емпіричних досліджень, проведених на основі даних Державної служби статистики, рівень сезонних коливань споживання окремих видів продуктів харчування майже ідентичний у першій, п'ятій та десятій децильних групах, залежно від рівня сукупного доходу всіх домогосподарств. В середньому, коефіцієнт варіації показників споживання по хлібопродуктах коливається у межах 0,3–0,35; м'ясо- та молокопродуктах – 0,29–0,31, по овочах та картоплі – 0,6–0,65, переважно за рахунок зростання цього показника в третьому кварталі [5].

Упродовж 2010–2014 рр. у розрізі кварталів споживання продуктів харчування продовжувало зберігати диференціацію між домогосподарствами пер-

шого дециля, домогосподарствами із загальними доходами нижче прожиткового мінімуму та домогосподарствами дев'ятого дециля. Порівняно з домогосподарствами першого дециля і домогосподарствами, загальні доходи яких нижче прожиткового мінімуму, домогосподарства дев'ятого дециля спрямовували на харчування на 49% більше. При цьому рівень споживання м'ясо-, молоко-, рибопродуктів у дев'ятій групі перевищує показники першої майже вдвічі [5].

На забезпечення збалансованого харчування цієї групи споживачів не впливає суттєве підвищення цін на продукти харчування. Водночас незначна кількість цих споживачів (близько 4% від усіх домогосподарств) не може відображати загальної картини споживання населення України, де у 46% домогосподарств сукупний дохід нижчий прожиткового мінімуму [5].

Зазначимо, що у 2014 р. купівельна спроможність населення щодо придбання «борщового набору» знизилася на 33%, а ціни на основні продукти харчування за останні 8 років зросли у 3–5 разів. Основною причиною цьому стало суттєве знецінення національної валюти, а також паніка населення, що дало представникам гуртової і роздрібної торгівлі і товаровиробникам привід до підвищення рівня цін на всіх етапах товароруку. Так, найбільше подорожчали: гречка (+109%), борошно (+124%), морква (+118%) та яблука (+163%) При цьому імпортовані, а тому найбільш залежні від курсових коливань, апельсини додали в ціні лише 16%, а банани – 57% [1].

Вважаємо, що така ситуація є проявом неефективної сировинної моделі аграрної економіки, при якій подібні цінові сплески – не випадковість, а немінуча закономірність. Сутність її полягає в орієнтації внутрішніх цін на більшість видів сільськогосподарської продукції та продовольства на світові ціни.

Окрім цінових коливань, вагомим чинником, який вплинув на зниження купівельної спроможності, є зниження реальної заробітної плати, що стало причиною стрімкого падіння споживчих настроїв населення. Такий стан справ свідчить про те, що населення України почало економити та дозволяти собі купувати лише продукти першої необхідності.

Ураховуючи суттєву розбіжність між динамікою росту цін на продукти харчування та рівнем заробітної плати протягом 2008–2015 рр., купівельна спроможність населення за основними видами продуктів впала у 1,5–2,5 раза, тобто до рівня 2008 р, коли спостерігалася світова фінансова криза [9].

Нині за індикатором доступності продуктів харчування, яким є частка витрат на харчування, Україна значно поступається провідним країнам світу. Так, у США він становить 11–12%, а у населення з низьким рівнем доходів не перевищує 25%. У Швеції витрати на харчування становлять 23% доходів, Японії і Франції – 18–19% [17]. Дієвими інструментами підвищення купівельної спроможності населення є приведення у співставність споживчих цін і величини доходів, тобто, якщо споживчі ціни орієнтуються на світові, то і рівень доходів переважної більшості населення також повинен мати подібний вектор спрямування.

Закономірності формування та зміни попиту оцінюються, як відомо, за критерієм еластичності попиту, тобто здатністю споживчого попиту реагувати на факторні зміни внутрішнього та зовнішнього характеру [6; 11; 12; 19].

Встановлено, що в структурі грошових витрат частка, яку домогосподарства витрачали на купівлю продовольчих товарів та оплату харчування поза домом, становила у 2014 р. 54%, у міських домогосподарствах – 55%, сільських – 49%. Розміри середньодушових еквівалентних грошових витрат на купівлю продовольчих товарів та оплату харчування поза домом домогосподарств першого дециля та домогосподарств із середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму були, відповідно, у 2,4 та 2,5 раза нижчі, ніж у домогосподарств десятого дециля [5].

Якщо порівняти рівень споживання основних видів продуктів харчування в розрахунку на одну особу населення у великих і малих містах та в сільській місцевості, можна побачити, що великої різниці тут не спостерігається, за винятком деяких продуктів. Так, по групі продуктів харчування тваринного походження сільське населення споживає більше молока та молокопродуктів, менше риби та рибопродуктів [5]. Це пояснюється наявністю особистих господарств, які забезпечують продуктами харчування членів сільських домогосподарств а також частково міських, використовуючи родинні зв'язки.

Нами було виділено 10 груп населення за доходами і визначено відповідні показники рівня споживання продовольства у розрахунку на 1 жителя в цілому по країні, у сільській та міській місцевості.

Вартість харчування у 2014 р. у середньому на одну особу становила 34 грн на добу проти 31 грн у 2013 р. Вартість добового раціону в домогосподарствах першого дециля та в групі домогосподарств із середньодушовими доходами нижче прожиткового мінімуму становила, відповідно, 24 та 23 грн на одну особу проти 52 грн для домогосподарств десятого дециля [5].

Сільські домогосподарства традиційно витрачали на харчування більшу частину сукупних витрат, ніж міські (56% проти 52%). При цьому сільські жителі споживали більше: картоплі – в 1,5 раза, хліба і хлібних продуктів – в 1,3 раза, цукру – на 14%, овочів і баштанних – на 4%. Калорійність добового раціону одного сільського мешканця була на 13% вища, ніж міського (у 2013 р. – на 10%) [5].

У 2014 р. спостерігається збереження диференціації в споживанні продуктів харчування між різними за рівнем добробуту верствами населення: домогосподарствами першого дециля, із середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму та домогосподарствами десятого дециля. Останні спрямовували на харчування, порівняно з домогосподарствами першого дециля і домогосподарствами, середньодушові доходи яких на місяць були нижче прожиткового мінімуму, в 1,4 раза меншу частку всіх сукупних витрат (45%), а вартість (52 грн) спожитих однією особою за добу продуктів була вищою, відповідно у 2,2 та 2,3 раза, калорійність (3793 ккал) – в 1,5 раза [5].

У домогосподарствах першого дециля та групи із середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму однією особою було спожито фруктів, ягід, горіхів, винограду, м'яса та м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів, риби і рибопродуктів, овочів і баштанних, цукру, олії та інших рослинних жирів, яєць, хліба та хлібних продуктів, відповідно, у 2,4–1,2 раза менше у кожній групі, ніж серед домогосподарств десятого дециля. Споживання домогосподарствами десятого дециля картоплі було на 13% біль-

шим, ніж у домогосподарствах першого дециля, і на 17% більшим, ніж у домогосподарствах із середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму [5].

Проведені дослідження свідчать, що коефіцієнт еластичності на всі продукти харчування має тенденцію до зменшення, оскільки із зростанням доходу споживачі орієнтуються на споживання якісніших, а відповідно і дорожчих продуктів. Розраховані коефіцієнти еластичності за всіма продуктами харчування для міського та сільського населення мають значення менше одиниці, тому рівень споживання продуктів харчування залежно від доходу є слабоеластичним. Отже, рівень споживання зростає повільніше, ніж рівень доходів (а при доходах понад 4000 грн/міс. – помітно знижується) [5].

У середньому по країні найнижчі коефіцієнти еластичності мають такі продукти харчування, як хліб та яйця, а найвищі – м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти, фрукти, овочі. Так, коефіцієнти еластичності по хлібу і хлібопродуктах становлять: найвищий показник – 0,307 для групи населення із середньодушовим доходом 1751–2000 грн на місяць, найнижчий – для групи населення із доходом понад 4000 грн (-0,420); по молоку та молочних продуктах: максимальний – 0,550 у групі із середньодушовим доходом 1751–2000 грн/міс., мінімальний – 0,088 (понад 4000 грн/міс.); м'ясо та м'ясопродукти: максимальний – 0,627 (1501–1750 грн/міс.); мінімальний – 0,028 (понад 4000 грн/міс.); яйця та яйцепродукти: максимальний – 0,303 (2001–2500 грн/міс.), мінімальний – -0,004 (понад 4000 грн/міс.); картопля: максимальний – 0,669 (1751–2000 грн/міс.), мінімальний – 0,427 (понад 4000 грн/міс.); овочі: максимальний – 0,513 (1501–1750 грн/міс.), мінімальний – -0,193 (понад 4000 грн/міс.); фрукти: максимальний – 0,669 (1751–2000 грн/міс.), мінімальний – 0,427 (понад 4000 грн/міс.) [5].

У групі сільського та міського населення із середньодушовими місячними доходами понад 4000 грн спостерігаються низькі та негативні значення коефіцієнта еластичності за всіма видами продуктів харчування, еластичність яких є досить низькою, що підтверджує висновок про те, що рівень споживання цих продуктів при подальшому зростанні доходів буде знижуватися [5].

Виходячи із розрахунків еластичності попиту за середньодушовим доходом населення, нами проведено прогностичні розрахунки рівня споживання основних продуктів харчування у розрахунку на одного жителя країни у розрізі міського та сільського населення. Як відомо, цей показник можна також використовувати для діагностики стану та прогнозування розвитку галузі: чим вища відносна еластичність попиту за доходом, тим активніше розвивається галузь. Підвищення додаткового значення коефіцієнта еластичності в динаміці приблизно однаковими темпами свідчить про стабільність галузі, відсутність росту – про її застій, від'ємне значення коефіцієнта характеризує скорочення виробництва. Аналіз еластичності попиту за доходом показує, що залежність зміни попиту на продовольчі товари від зміни доходів населення коливається у значних межах. Це характерно для таких товарів, як молоко та молокопродукти, м'ясо і м'ясопродукти, овочі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В нинішніх умовах рівень споживання основних продуктів харчування визначається головним чином

купівельною спроможністю населення. Орієнтація формування раціону на споживання вуглеводмістких продуктів (хліба і хлібопродуктів, цукру) та рослинних жирів із одночасним скороченням споживання інших продуктів харчування, є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Низький рівень доходів та високі ціни не забезпечують певною мірою збалансованого харчування, що вимагає використання дієвих інструментів державного регулювання з метою приведення їх у співставність.

Дієвими інструментами державного регулювання вважаємо запровадження системи адресної грошової підтримки найбільш малозабезпечених прошарків населення та відновлення системи моніторингу за рівнем формування цін та торговельних націнок на всіх етапах руху сільськогосподарської продукції та продовольства від виробника до споживача.

1. Аналітичні дослідження роздрібних цін на продуктових ринках / І.М. Демчак, О.О. Митченко, Г.В. Трофімова та ін. – К.: НДІ Укראгропромпродуктивність, 2015. – 96 с.

Analitychni doslidzhennia rozdribnykh tsin na produktovykh rynkakh / I.M. Demchak, O.O. Mytchenok, H.V. Trofimova ta in. – K.: NDI Ukhropromproduktivnist, 2015. – 96 s.

2. *Аристархова М.* Маркетинг рынка предметов потребления (соизмерение количественных оценок спроса и потребления) // Маркетинг. – 2000. – №6. – С. 24–30.

Aristarkhova M. Marketing rynku predmetov potrebleniia (soizmerenie kolichestvennykh otsenok sprosa i potrebleniia) // Marketing. – 2000. – №6. – S. 24–30.

3. *Астратова Г.* Современный потребитель продовольственных товаров: кто он? // Маркетинг. – 1998. – №3. – С. 13–25.

Astratova G. Sovremenniy potrebitel prodovolstvennykh tovarov: kto on? // Marketing. – 1998. – №3. – S. 13–25.

4. *Варченко О.М.* Споживчий попит на цукор в аграрному маркетинзі // Вісник аграрної науки. – 2002. – №7. – С. 71–72.

Varchenko O.M. Spozhyvchyi popyt na tsukor v ahrarnomu marketynzi // Visnyk ahrarnoi nauky. – 2002. – №7. – S. 71–72.

5. Витрати і ресурси домогосподарств України 2014 // Державна служба статистики України // ukrstat.org.

Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy 2014 // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // ukrstat.org.

6. *Калінчик М.В.* Еластичність попиту на продукти харчування: проблеми, аналіз, харчування. – К.: Нічлава, 2005. – 73 с.

Kalinchik M.V. Elastychnist popytu na produkty kharchuvannia: problemy, analiz, kharchuvannia. – K.: Nichlava, 2005. – 73 s.

7. *Левин А.И.* Платежеспособный спрос населения. – М.: Наука, 1976. – 360 с.

Levin A.I. Platizhesposobnyi spros naseleniia. – M.: Nauka, 1976. – 360 s.

8. *Мостенська Т.Л.* Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С. 113–120.

Mostenska T.L. Osoblyvosti formuvannia popytu i propozytsii na rynku kharchovykh produktiv // Ekonomika APK. – 2003. – №1. – S. 113–120.

9. Україна в цифрах // Державна служба статистики України // www.ukrstat.org.

Ukraina v tsyfrakh // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.org.

10. *Шпичак О.М., Свиноус І.В.* Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність. – К.: ІАЕ, 2008. – 320 с.

Shpychak O.M., Svyynous I.V. Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy – vytraty, tsyny, efektyvnist. – K.: IAE, 2008. – 320 s.

11. *Banks, J.* (1997). Quadratic Engel Curves and Consumer Demand. The Review of Economics and Statistics, 27: 527–539.

12. *Byrne, P.J.* (1996). Law Extend to Food Away from Home? *Journal of Food Distribution Research*, 27: 22–32.
13. *Carol, M.M.* (1998). Life-course influences on the development of a food choice trajectory: a qualitative analysis of fruit and vegetable use. *Journal of Nutrition Education*, 30: 361–370.
14. *Connors, M.* (1996). Food choice: a conceptual model of the process. *Appetite*, 26(3): 247–265.
15. *Engel, J.F.* (1995). *Consumer behaviour*. New York: The Dryden Press.
16. *Falk, L.* (2000). Personal, social and situational influences associated with diet changes of participants in an intensive heart program. *Journal of Nutrition Education*, 32: 251–260.
17. Food and agriculture organization of the united nations statistics division // faostat3.fao.org.
18. *Gaines, N.* (1996). *The repertory grid approach. Measurement of food preferences*. Blackie Academic & Professional. London.
19. *Hsu, H.* (2002). How Will Rising Income Affect the Structure of Food Demand? *China's Food and Agriculture: Issues for the 21st Century*, Economic Research Service, 775: 10–13.
20. *Kahn, M.A.* (1981). Evolution of food selection patterns and preferences *CRC. Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 15(2): 129–153.
21. *Randall, E.* (1981). Food preferences – their conceptualisation and relationship to consumption. *Ecology of Food and Nutrition*, 11(3): 151–161.
22. *Shepherd, R.* (2006). A conceptual model of the food choice process over the life course. In: *The psychology of food choice* (pp. 1–18). ABI Publishing, Wallingford).
23. *Solomon, M.R.* (2006). *Consumer behaviour: a European perspective*. UK: Essex. Pearson Higher Education.